



„A költő vátesz szerepe

egyszerre zsidó és kelet-európai hagyomány”

Amosz Ozzal beszélget Shiri Zsuzsa
2010. április 20.

Idén Izrael könyvkiadása és kortárs irodalma áll majd az április 22-25 között sorra kerülő Budapesti Könyvfesztivál fókuszában, a díszvendég író pedig a világhírű izraeli alkotó, Amosz Oz lesz. Izrael többször is irodalmi Nobel díjra jelölt írója, Amosz Oz csak látszólag 70 éves. Valójában legalább háromszáz esztendősnak tartja magát, hiszen más vidéken ennyi idő is kevés lett volna mindazon dolgok átéléséhez, melyeken keresztülment.

Magyarul is olvasható Szeretetről, sötétségről című önéletrajzi regényében részletesen elmeséli élményeit édesanyja öngyilkosságáig, s nagy vonalakban további sorsát is feltárja: miként lett egy jeruzsálemi revizionista-jobbos otthonban felnőve traktorossá egy szocialista kibucban, majd hogyan vált földműves-kétkezi kibucnyikból értelmiségivé, nemzetközileg elismert íróvá. Oz a Marilyn Monroe kávéházban Ramat Avivban válaszolt a sorsát, véleményét firtató kérdésekre.

Kamaszkorában gyökeres fordulatot hozott kibucba vonulása. Tizennégy és fél évesen elköltözött revizionista, jobboldali édesapjától egy balos kibucba. Miért?

Édesanyám öngyilkosságakor tizenkét és fél éves voltam, s ennek is szerepe lehetett abban, hogy két évre rá fellázadtam édesapám világa ellen. Elhatároztam, hogy semmi olyat nem teszek, amivel egyetértene, viszont mindent elkövetek, ami tőle távol áll. Entellektüel volt, tehát elhatároztam, hogy traktoros leszek. Jobboldali volt, mire eldöntöttem, hogy szocialista leszek. Alacsony volt, erre elhatároztam, hogy nagyon magasra nővök, bár ez sajnos nem igazán sikerült. Városlakó volt, tehát beköltöztem egy kibucba. Apám természetesen nem örült mindennek. Azt szeretne volna, ha hozzá hasonlóan egy könyvekkel teli szobában újabb könyveket írok. És ma már kívánságának megfelelően könyveket írok egy könyvekkel teli szobában... Rengeteg forradalom és változás –az én esetemben is – végül teljes, vagy félfordulathoz vezet.

Mennyire volt nehéz a váltás, a kiszakadás a családból?

Idegenként nagyon nehezek voltak az első napok, olyan voltam, mint egy új bevándorló. Gyöngé és sápadt, miközben mellettem mindenki erős volt és napbarnított. Az iskola mellett dolgoztunk is, és ez ugyancsak nehezemre esett, egyszerűen nem volt hozzá fizikai erőm. Ráadásul másképp is beszéltem, mint a kibucbeliek, jeruzsálemiesen, ezért is kinevettek. De nem egyedül voltam kicsit más. Akkoriban a Hulda kibucban sok európai családtalan túlélő-gyerek volt, bár ők már több éve, a '40-es évek vége óta ott éltek, én pedig csak '54-ben kerültem oda. Eleinte igen magányos voltam, de eltökéltem, hogy beilleszkedem és végül sikerült.

Aztán mégsem traktoros lett. Hogyan került a Jeruzsálemi Héber Egyetem irodalomszakára?

Nem én döntöttem így, hanem a kibucgyűlés. Irodalomtanárra volt szükségük, és ezért egyetemre küldtek, de csak két évre, mert nem akarták, hogy egyetemi fokozatot szerezzek. Attól féltek, akkor kiköltözöm a városba. De túljártam az eszükön, mert két év alatt megszereztem az egyetemi fokozatot, és mégsem hagytam el a kibucot. Azóta is, immáron ötven éve tanítok, jelenleg a Beer Sheva-i Ben Gurion Egyetemen. Szeretem a kapcsolatot, a beszélgetéseket a tanítványokkal, örülök, ha vitatkoznak velem, az első pillanattól máig nagyon élvezem a tanítást.

Miként lett íróvá?

Már kiskoromban író szerettem volna lenni, hogy felnézzenek rám a lányok. Hat-hét évesen már apró krimiket, kalandos történeteket találtam ki, amiket a barátaimnak meséltem, hogy figyeljenek rám. Nem voltam sem jó sportoló, sem jó tanuló, semmiben sem tűntem ki, leginkább ezzel voltak sikereim. De komolyan a katonaság után kezdtem írni, akkortól tudtam, hogy csakis ezzel szeretnék foglalkozni.

Hogyan telik egy napja?

1986 óta, fiam asztmája miatt Aradon, egy kisvárosban élek, ahol minden reggel ötkor kelek.

Aztán úgy fél órát sétálok a sivatagban, ami segít, hogy mindent a megfelelő arányban lássak. Hazamegyek, iszom egy kávét, leülök az asztalhoz. Tollal, papírral, nem számítógéppel írok. Húsz perc alatt átnézem a reggeli lapokat, naponta többször meghallgatom a híreket, nagyon érdekel, mi történik az országban, a világban. És aztán elkezdem faggatni magam: mi lenne, ha az egyik vagy a másik szereplő lennék? Az íráshoz szerintem empátia szükséges, humor és egy kevés távolságtartás, s persze nagyon fontos a kíváncsiság is.

Írásaiban, cikkeiben mindig is szemérmesen elkerülte magánéletének ügyeit, önéletrajzi könyvében mégis elmeséli családjá olykor kínos dolgait is. Mindent kiad. Miért?

Abban a könyvemben sem mindent mesélek el, csak amit jónak látok, s csak a múltból. A jelenről nem írtam, hiszen magánéletem csak az enyém, nem tartozik a nyilvánosságra. Minderre csak azután kerülhetett sor, hogy békét kötöttem családi örökségemmel, s ennek a fájdalmas megbékélésnek lett egyik végső mozzanata a regény.

Ön szerint az irodalom különösen zsidó művészet? A zsidóság a könyv népe...

Sok-sok éven át a zsidóknak nem volt saját háza, utcája, negyede, városa, országa, a könyv volt a hazájuk. Míg más népek a földön alkottak, például az építészetben, a történelemben, és birodalmakat hoztak létre, addig a zsidók könyveket írtak. Az egyik szent írás azt mondja, ha télen nem akarsz fázni, építs kunyhót. Ha azt akarod, hogy a gyerekeid se fázzanak, építs kőházat. Ha azt akarod, hogy az unokáid is védve legyenek, építs várost falakkal körülvéve. De ha azt akarod, hogy az unokád unokái is emlékezzenek rád, akkor írd könyvet.

Kik a kedvenc írói?

Egy szóval: Csehov. De nincs külön polcom a kedvenc könyveimmel, hanem hangulatomtól függően változnak olvasmányaim. Akár a zenében. Néha reggel barokkot hallgatnék, este pedig jazzt: mindez a hangulatomtól, s talán attól is függ, hogy tél vagy nyár, meleg vagy hideg nap van-e, hogy vidám vagyok-e, vagy szomorú. Vannak visszatérő olvasmányaim, és egyszeri élményeim is.

Mi a véleménye a zsidó és az izraeli irodalom elkülönítéséről?

Ez szerintem nem választható ketté. A zsidó, gyakran héber irodalom legjobb darabjait olyanok írták, akik a diaszpórából jöttek, vagy akik el sem hagyták azt. Mendelev Mojher Szforim vagy Sólem Aléhem a legnagyobbak. De Mendelev jiddisül és héberül is írt, héberül pedig a legjobb irodalom Agnon, Brenner, Berdicsevszkij, Bialik, s egész sor olyan nagyság tollából származik, akik a diaszpórában nőttek fel. Szerintem ők nagyobbak az eddigi Izraelben kinevelt íróknál. Nincs válaszom rá, hogy miért jön létre kiváló irodalom, zene egy adott helyen és időben. Vajon miért éppen Hollandiában a 16-17. században született meg egy adott festmény? Nincs válaszom rá: akkor és ott jók voltak a festők. Nem hiszek a szociológiai okokban a műalkotások születésénél. Ha szociológiai okokat kutatunk, egyszer csak mindig kiderül, hogy valahol máshol ugyanazok a tényezők szintén együtt voltak, és mégsem született semmi.

Vajon miként értékelik majd az utódok a kortárs izraeli művészetet?

Szerintem jelenleg az izraeli kultúra aranykorát éljük. Az irodalomban, a filmművészetben, a festészetben, a színházban, még a tudományban is. Az emberek általában nincsenek ennek tudatában, csak utólag könyvelik majd el, hogy ezek az évek jelentették az aranykort. Talán mert rengeteg helyről jöttünk, és mindenki hozta magával ambivalens kapcsolatait a régi (vagy szülei) kultúrájával, a szeretve-gyűlölt hagyományt. Sok nyelvből, sok országból jöttünk, sokféle szokással, kultúrával, mindez ideözlött és termékenyítően hatott. Ugyanakkor mindez létrehozott egy irányíthatatlan, vezethetetlen, fojtogató társadalmat is a kulturális virágzás mellett.

Ön szerint mi a titka a zsidó, az izraeli oktatásnak, miért lesznek sikeresek a tanítványok, miért született annyi zsidó művész, tudós, mostanság pedig informatikus?

Az izraeli és a zsidó hagyomány bátorítja az embereket a kételkedésben, a kérdésben. Évszázadokkal ezelőtt a zsidó kisvárosokban, mikor egy kisfiúnak tizenhárom évesen bár micvéja volt, nem azt várták tőle, hogy felmond tíz könyvet, hanem hogy mond egy újítást, egy eredeti, újszerű megállapítást. Ha jó dolgot talált ki, akkor nagy elismerésben részesült, míg ha csak banálisakat mondott, akkor nem sokra értékelték. Többre tartották, ha valaki vitába szállt a rabbival, és saját ötletei voltak, az ilyenek kapták a legjobb siduhot: a legszebb vagy a leggazdagabb lányt, még ha szegény családból származtak is. Ez szerintem a zsidó kultúra egyik legnagyobb titka, amely tovább él Izraelben, amennyiben nem teszik tönkre a közepes, szürke, unalmas iskolákkal, ahogy mindez mára a vallásosoknál, a haredieknél szinte teljesen eltűnt. Az európai lexikális tudásalap számomra kevésbé fontos, mint az eredetiség, annak a képessége, hogy összekössenek dolgokat, új kapcsolatokat hálózzanak. Szükség esetén könnyű hozzájutni egy adott tudáshoz, de ha valakinek nincs eredeti gondolkodásmódja, ha gyermekkorában nem szokta meg az önálló gondolkodást, a kérdések bátor felvetését, a kritikát, akkor felnőve konformista lesz.

Szülei az izraeli társadalmi gondolkodás két jellegzetes, és egymással ellentétes pólusát testesítették meg. Híres apai nagybátyja, Josef Klausner, a mai izraeli jobboldal, a Jabotinsky, Begin, Netanjahu képviselte ideológia meghatározó alakja, míg édesanyja családja a szocialista baloldali zsidó hagyományt képviseli. Többször kifejtette a sajtóban is baloldali békepárti álláspontját, bár az ország veszélyeztetésekor nem habozott tankban, egyenruhában harcolni Izraelért: 1967-ben a Hatnapos háborúban, majd 1973-ban a Jom kippuri háborúban. Egyértelműen édesanyja politikai örökségét, a baloldalt választotta. Miért?

Édesapám negyven éve halott, de politikai kérdéseken gondolatban a mai napig vitatkozunk. Ha élne, valószínűleg a Likudot támogatná, s ugyan nem volt vallásos és nem szerette a zsinagógákat, de támogatná a telepeseket* és Nagy Izrael gondolatát. Jómagam viszont a baloldalt választottam, a választásokon a Merez pártot erősítettem, mert úgy vélem, nincs más út: területünket megosztva békét kell kötnünk a palesztinokkal, a két népnek két önálló államra van szüksége. Nagyon rossz, működésképtelen ötletnek tartom, hogy két nép éljen egy országban, hiszen láttuk mi történt a Balkánon, Cipruson, Libanonban, sőt még a

Szovjetunióban is. Biztos recept lenne egy sok száz éves belső konfliktushoz.

Mit gondol, van rá esély, hogy még a mi életünkben elérkezzék a béke?

Attól függ, hány évig élünk. De a békének szerintem nemcsak esélye van, hanem biztosan el fog jönni, mert egyszerűen nincs más lehetőségünk. Sem nekünk, sem a palesztinoknak. Egyszer, mint minden háború, ez is véget ér majd, s a végső kompromisszumban felosztjuk közös házunkat két lakásra. Ha egy pár nem képes együtt élni, akkor el kell válniuk. Ha egyikük sem hajlandó elköltözni, akkor fel kell osztaniuk a közös vagyont. Elmenni innen nem fogunk sem mi, sem ők, tehát osztozkodni fogunk, s ezt ma már az izraeli jobboldalon is tudják.

És a palesztinok? Ők is elfogadják majd Izraelt?

Náluk is többségben vannak a mérsékeltek, amit az is bizonyít, hogy a Hamasz csak 32 százalékot kapott a legutóbbi választásokon. Majdnem 70 százalék ellenük szavazott, bár a bonyolult és a mérsékeltek számára kedvezőtlen választási rendszerük miatt a Hamasz megszerezhetette volna a hatalmat. Akárhogy is állnak jelenleg az ügyek, hosszú távon béke lesz. A közvélemény-kutatások szerint a palesztinoknál is többsége van a két állami koncepciónak, ha nem is örömeükben teszik. Sem ők, sem mi nem gondoljuk, hogy ez igazságos, hanem mert nincs más lehetőség. Ez már nagy lépés előre. Ebben az ügyben talán már nem vagyok kisebbségben.

Mit gondol, milyen mértékben befolyásolhatják egy társadalom gondolkodását az írók, az értelmiségiek, például Ön?

Erre a kérdésre nem lehet választ adni, mindez mérhetetlen. De akkor is hallatnám a hangomat, ha matematikailag bebizonyítanák, hogy egyáltalán nincs semmiféle hatásom. Mellesleg a befolyásolás egy meglehetősen misztikus ügy. Mondjuk, ül valaki egy kávéházban, teát rendel, majd hamarosan visszaszólítja a pincért, hogy kávé inni helyette. Valószínűleg ő maga sem tudja, miért változtatta meg a kérését... Az biztos, hogy nekem még soha senki nem mondta, hogy elolvasta egy cikkem, és ennek hatására megváltoztatta a véleményét. Ilyesmi nem fordulhat elő, pláne nem Izraelben. Itt azt sem illik bevallani, ha valaki megváltoztatja a véleményét. Helyette azt mondják, ugyanezt állították már egy éve, csak éppen félreértették... Izraelben szokás, hogy a miniszterelnök meghívja az otthonába a leghíresebb írókat, s megkérdezi tőlük egy pohár tej vagy szeszes ital mellett, hol vétettük el, merre tovább a jelenlegi helyzetben? A kormányfők jól fellelkesednek az írók válaszából, majd teljes egészében figyelmen kívül hagyják véleményüket. Ez szinte minden eddigi kormányfő esetében megtörtént velem és íróbarátaimmal. A befolyás ügyében nincs tehát sok illúzióm. Már a bibliai prófétáknak sem volt sok befolyásuk a királyokra és a népre, s nem lenne reális, ha náluk nagyobb hatást várnék el. A költő vátesz szerepe egyszerre zsidó és kelet-európai hagyomány, amely nálunk rengeteg generációt élt meg, de ez korántsem jelenti azt, hogy a nép hallgatna rájuk.

Zsidónak vagy inkább izraelinek tartja magát?

Izraeli és zsidó vagyok, ebben a sorrendben. Kitárt karokkal fogadom az izraeli arabokat, elfogadom izraeliségüket, mindaddig, amíg izraeliek akarnak lenni. És ha nem fogadják el a

Hatikvát himnuszuknak, akkor talán meg kell vizsgálnunk szövegét, hiszen valóban csakis a zsidóknak felel meg, s nem minden izraelinek. Nem esnék kétségbe, ha ez a kérdés is felmerülne.

Nem tart a demográfiai veszélytől? Hogy néhány nemzedék múltán a ma még csak 16százalékot számláló arab kisebbség többséggé válhat?

Nem látom ezt a veszélyt. Szerintem minél magasabb az életszínvonal, annál alacsonyabb a gyermekszám, s ez az izraeli arabokra is igaz. Ahol jobban élnek, náluk is két- három gyermek van egy családon belül, míg a Negevben, a legszegényebb beduinoknál tíz-tizenkét gyereket szülnek a nők. Remélem, és azt szeretném elérni, hogy megemelkedjék az arabok életszínvonala. Feltételezem, hogy így az izraeli arab kisebbség aránya 20-25 % körül marad. Mindebben nem látok problémát.

Először jár Magyarországon?

Nem, már többször voltam, első alkalommal még a szocializmus idején, egy Helsink-i emberi jogi küldöttséggel, 1985-ben. A nemzetközi bizottságban mindenfelől voltak Európából, én voltam az egyetlen izraeli. Az egész egy kicsit illegális volt, végig követtek minket. Akkoriban semmilyen kapcsolatba nem kerültem a hivatalos szervekkel, az akkori kormánnyal, csak az ellenzékkel találkoztam. Kihasználtuk, hogy a légkör kevésbé volt fenyegető a többi szocialista országnál, találkoztunk költőkkel, írókkal, újságírókkal, művészekkel, s igen érdekes beszélgetéseket folytattunk velük. Ez volt az első találkozásom Budapeste. Másodszor 1994-ben vagy 1995-ben mentem, azonnal érezni lehetett a hatalmas különbséget, a szabadság levegőjét. Ismét találkoztam régebbi ismerőseimmel is, addigra sokkal könnyebb lett az életük, már nem voltak állandó feszültségben, mint előző alkalommal.

* A telepesek vallási alapon tartják szükségesnek egész Izrael földjének betelepítését. (A szerk.)

forrás: Szombat